TRADUCEREA ŞI TIPĂRIREA CĂRŢILOR DE CULT ÎN LIMBA ROMÂNĂ, ELEMENTE ALE UNITĂŢII NAŢIONALE/ TRADUCTION ET IMPRESSION DES LIVRES LITURGIQUES EN ROUMAIN, ÉLÉMENTS DE L'UNITÉ NATIONALE

Mihai FLOROAIA[1]

Rezumat: Cărţile liturgice ortodoxe imprimate începând cu secolul XVI au preocupat filologii, teologii şi istoricii. Personalităţi culturale precum Nicolae Iorga, Ioan Bianu, George Călinescu, Nicolae Cartojan, etc. au prezentat apariţia şi evoluţia scriiturii în limba română, care a fost încheiată după apariţia imprimeriei.
În acest studiu, ne-am propus o analiză comparative a evoluţiei traducerilor cărţilor liturgice ortodoxe, precum şi un corpus format din prefeţe şi epiloguri din cărţile apărute pe teritoriile Ţărilor Române din perioada cuprinsă între secolele XVI-XIX. Nu putem ignora faptul că biserica a imprimat o gamă variată de opere. Pe de-o parte, putem vorbi despre cartea liturgică şi despre cartea cu conţinut canonic, pe de altă parte despre cartea cu specific teologic (misionar, pastoral), şi după ce limba română şi-a dobândit forma complete, despre traducerile literaturii patristice. Traducerea şi imprimarea cărţilor liturgice au reprezentat elemente adevărate de legătură între românii de pretutindeni, prin crearea unei limbi comune – unitară, specifică naţiunii unitare.
Conştiinţa unităţii românilor din cele trei regiuni istorice a existat dintotdeauna şi a fost întărită de circularea cărţilor traduse şi imprimate în română. Cultura, patronată şi susţinută de oamenii bisericii, a produs apropierea politică a românilor din cele trei principate.
Unitatea culturală-spirituală şi consecinţa naturală a unităţii ontologice a unui popor, chiar şi diversitatea formaţiunilor politice din spaţiul românesc pare uneori să o contrazică. Prin activităţile pastoral-misionare, clerul a cultivat sentimentul national al unităţii şi a pregătit unirea şi independenţa Bisericii şi a naţiunii noastre româneşti.
O prezentare diacronică şi sincronică a studiilor apărute pe tema operelor româneşti vechi va pune în lumină istoria scriiturii în limba română.

Cuvinte-cheie: imprimerie, scriitură, liturghie, limbă, unitate.

Résumé : Les livres liturgiques orthodoxes imprimés à partir du XVIe siècle ont préoccupé les philologues, les théologiens et les historiens. Des personnalités culturelles telles Nicolae Iorga, Ioan Bianu, George Călinescu, Nicolae Cartojan, etc. ont présenté l'apparition et l'évolution de l'écriture en roumain, qui a été achevée après l'apparition de l'imprimerie.
Dans l'étude présente, nous nous sommes proposé une analyse comparative de l'évolution des traductions des livres liturgiques orthodoxes, tout comme un corpus d'avant-propos et d'épilogues des livres parus sur les territoires des Pays Roumains

[1] Colegiul Tehnologic „Spiru Haret" Piatra-Neamţ, floroaiamihai@yahoo.com.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

durant la période du XVIe au XIXe siècle. Nous ne pouvons pas ignorer le fait que les imprimés de l'église en roumain ont été assez variés. D'une part, nous pouvons parler du livre liturgique et du livre avec contenu canonique, d'autre part sur le livre à spécifique théologique (missionnaire, pastoral), et après que le roumain a acquis sa pleine forme, sur les traductions de la littérature patristique. La traduction et l'impression des livres liturgiques ont représenté de vrais éléments de liaison entre les Roumains de partout, par la création d'une langue commune – unitaire, propre à une nation unitaire.

La conscience de l'unité des Roumains des trois régions historiques a existé depuis toujours et a été renforcée par la circulation des livres traduits et imprimés en roumain. La culture, patronnée et soutenue par les gens de l'Eglise, a produit le rapprochement politique des Roumains des trois Principautés.

L'unité culturelle-spirituelle est la conséquence naturelle de l'unité ontologique d'un peuple, même si la diversité des formations politiques de l'espace roumain semblait parfois le contredire. Par les activités pastorales-missionnaires, le clergé a cultivé le sentiment national de l'unité et il a préparé l'union et l'indépendance de l'Eglise et de notre nation roumaine.

Une présentation diachronique et synchronique des études parues sur le thème des ouvrages roumains anciens mettra en lumière l'histoire de l'écriture en langue roumaine.

Mots-clés : imprimerie, écriture, liturgie, langue, unité.

Preliminarii

În studiul de faţă mi-am propus o analiză comparativă a evoluţiei traducerilor cărţilor de cult ortodoxe, precum şi a unui corpus de prefeţe şi epiloguri ale cărţilor apărute pe teritoriul Ţărilor Române în perioada secolelor XVI-XIX. Având în vedere faptul că textele vechi nu constituie nişte simple relicve amorfe, îngropate în trecut, ci închid în sine argumente de necontestat ale devenirii unei literaturi şi ale ecloziunii limbii literare româneşti, cu siguranţă că analiza amănunţită a lor ne va oferi noi rezultate. O prezentare diacronică şi sincronică a studiilor apărute pe marginea lucrărilor româneşti vechi scoate la iveală rolul scrisului în limba română în vederea menţinerii unităţii de neam.

Dacă în decursul istoriei românilor nu a existat dintotdeauna o unitate politică şi teritorială, a existat totuşi unitatea de limbă, de credinţă şi de cultură, care a reprezentat un adevărat catalizator al evenimentelor desfăşurate în anul 1918.

Este cunoscut faptul că ţăranii şi ciobanii aflaţi de o parte şi de alta a Munţilor Carpaţi au întemeiat biserici şi mănăstiri ducând mai departe credinţa creştină şi acelaşi suflet românesc. Prin şcolile înfiinţate, tipografiile, copierea de manuscrise, tipărirea cărţilor, picturi de biserici, cântecele religioase, colindele etc., clericii şi învăţătorii au menţinut unitatea de limbă, credinţă şi cultură, contribuind la dezvoltarea sentimentelor patriotice. În acelaşi timp, domnitorii

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

şi boierii din Ţara Românească şi Moldova au ctitorit locaşuri sfinte pentru promovarea credinţei şi culturii poporului nostru.

Nu poate fi neglijat faptul că, înainte de realizarea unităţii tuturor românilor într-un singur stat, românii erau organizaţi în comunităţi (parohii) coagulate în jurul preoţilor. Limba română şi credinţa creştină sunt componente fundamentale ale fiinţei şi identităţii poporului nostru. Sfânta Liturghie săvârşită în limba română în toate provinciile locuite de către români a constituit un factor de unificare spirituală şi naţională, de dezvoltare a identităţii, conştiinţei şi culturii.

Conştiinţa unităţii românilor din cele trei regiuni istorice a existat dintotdeauna şi s-a întărit prin circulaţia cărţilor traduse şi tipărite în limba română. Cultura patronată şi susţinută de oamenii Bisericii a produs apropierea politică a românilor din cele Trei Principate Române.

Cunoscând foarte bine rolul Bisericii în istoria poporului nostru, precum şi în dezvoltarea culturii şi limbii române, Mihai Eminescu a numit, pe bună dreptate, Biserica Ortodoxă „*maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbii şi unitatea etnică a poporului*…" (Eminescu, 1989: 168-169), fiind „*păstrătoarea elementului latin…care a stabilit şi a unificat limba noastră într-un mod atât de admirabil, încât suntem singurul popor fără dialecte propriu-zise*…". (Idem, 1989: 187).

Nu putem ignora faptul că tipăriturile bisericeşti în limba română au fost destul de variate. Pe de o parte putem vorbi despre cartea liturgică şi despre cea cu conţinut canonic, pe de altă parte despre cartea cu specific duhovnicesc (misionar, pastoral), iar după ce limba română a căpătat forma ei deplină, despre traducerile din literatura patristică. Toate aceste traduceri au fost fundamentate pe textele biblice. Prin urmare, înainte de a analiza lucrările cu caracter liturgic şi pastoral, voi face o scurtă trecere în revistă a tipăriturilor de ordin scripturistic. Traducerea şi tipărirea cărţilor de cult au reprezentat adevărate elemente de legătură între românii de pretutindeni prin crearea unei limbi comune, unitare, proprie unui neam unitar.

În privinţa scrisului românesc, trebuie spus că acesta este foarte vechi, fiind atestat documentar de prin secolul al XII-lea[2], ceea ce înseamnă că limba română era deja formată. Nimeni nu trebuie să se mai îndoiască de faptul că limba româna s-a vorbit pe teritoriile româneşti din foarte vechi timpuri, chiar dacă slavona era folosită în spaţiul oficial al puterii şi în cel al Bisericii. Chiar dacă 1/6 din lexicul românesc conţine cuvinte de origine slavă, nu se poate forma nici măcar o propoziţie în limba română, alcătuită doar din aceste cuvinte, fapt ce constituie o dovadă clară că limba română era deja formată şi

[2] Pe această temă a se vedea lucrarea lui Vasile Oltean, *Începuturile învăţământului românesc în Ţara Bârsei*, Braşov, 1985.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

intrată în uz în momentul în care românii au adoptat, pentru unele domenii, limba slavonă.

Tipărirea cărţilor de cult ortodoxe, începând cu secolul al XVI-lea, în teritoriile locuite de români, i-a preocupat pe filologi, teologi şi istorici. Personalităţi ale culturii române şi universale precum Nicolae Iorga, Ioan Bianu, George Călinescu, Nicolae Cartojan etc. au prezentat apariţia şi evoluţia scrisului în limba română, care s-a desăvârşit după apariţia tiparului.

Texte scripturistice traduse şi tipărite în limba română

Primele *Tetraevanghele* în limba slavonă au fost copiate la noi încă din secolele al XIII-lea şi al XIV-lea. În anii 1404 – 1405, călugărul Nicodim de la Tismana, retras în Transilvania, a transcris pe pergament textul celor patru evanghelii, lucrare care reprezintă astăzi cel dintâi manuscris cu dată certă realizat în spaţiul românesc, aflat la Muzeul Naţional de Artă al României. (Mircea, 1966: 203-221).

Tiparul românesc debutează în prima jumătate a secolului al XVI-lea prin Filip Moldoveanu (în anul 1544 a tipărit un *Catehism românesc* la Sibiu), chiar dacă se scria în limba română de multă vreme. Cel mai vechi text în limba română păstrat este *Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung*, datând din anul 1521, reprezintă un document răzleţ, ulterior primelor traduceri româneşti cunoscute: *Codicele Voroneţean, Psaltirea Şcheiană, Psaltirea Voroneţeană, Psaltirea Hurmuzachi* şi *Catehismul Marţian*, ale căror date sau autori nu le cunoaştem, însă, după cum a intuit ilustrul ierarh Antonie Plămădeală, „*Scriptura era cunoscută, se citea, se traducea, se explica în româneşte, în vorbă şi în scris*". (Plămădeală, 1981: 67 şi Rădulescu, 1975: 349-354).

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea au fost tipărite în limba română şi unele texte biblice: *Tetraevanghelul slavo – român* (1551 – 1553) al lui Filip Moldoveanul, *Tetraevanghelul* (1560 – 1561) al diaconului Coresi, *Apostolul* (1566), *Psaltirea* (1570) şi *Palia de la Orăştie* (1581 – 1582).

Tipăriturile coresiene româneşti au contribuit la formarea limbii române literare şi liturgice. De la apariţia primei cărţi româneşti a lui Coresi, *Tetraevanghelul* din 1560-1561, până la ultima carte românească a sa, *Evanghelia cu învăţătură*, din anul 1581, era răspunsul la aşteptările preoţimii române, cum aflăm din „Epilogul" celei dintâi: „*Amu avutu jelanie pentru sfente cărţi creştineşti tetroevgl şi amu scrisu aceaste sfente cărţi de învăţătură, să fie popilor rumâneşti să înţeleagă, să înveţe Rumânii cine-su creştinii. Cumu grăiaşte şi sf-ntulu Pavelu ap-slu către Corinteani 14 capete: în Sfânta Beseareca mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înţelesu decâtu 10 mie cuvinte neînţelease în limbă străină*". (Bianu şi Hodoş, 1907: 44-45).

Unitatea culturală a românilor a fost intuită chiar de diaconul Coresi, în „Epilogul" *Psaltirii* româneşti de la Braşov, din anul 1570: „*dacă văzui că mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avem...începutu-s-au a se scrie aceste sfinte Psaltiri*". (*Ibidem*: 55-56).

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Totodată, diaconul Coresi a contribuit la propagarea culturii române şi la făurirea unităţii naţionale şi prin ucenicii pe care i-a format. (Păcurariu, 2011: 87-88).

Tipăriturile coresiene s-au răspândit în toate provinciile româneşti, solidificând sentimentul de unitate, precum spunea şi Nicolae Iorga: „*marele merit al acestor cărţi e poate acesta că trecând hotarele, au adunat sufleteşte, prin viaţa culturală, pe toţi românii laolaltă. Prin ele, mai mult decât prin vechile manuscrise, care circulau greu şi se copiau puţin, nedesăvârşit, s-a întemeiat o viaţă literară, comună tuturor românilor...*". (Ivaşcu, 1969: 103; Becleanu Iancu, 1974: 109).

Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia, 1648), tipărit de mitropolitul Simeon Ştefan (1643 – 1656) în pofida tuturor condiţiilor nefavorabile cauzate de acţiunile calvinilor, reprezintă prima ediţie românească integrală a Noului Testament. Deşi se încadra în curentul umanist al vremii, conform căruia se recomanda luminarea poporului prin propria limbă, începuturile traducerii cărţilor Noului Testament au avut loc la Mănăstirile Govora şi Dealu (1642 – 1644), la Alba Iulia realizându-se corectura şi revizuirea textelor. Din dorinţa de a reda cât mai exact textul neotestamentar, traducătorii au păstrat unele cuvinte greceşti, în forma originală, „îmbrăcându-le" în haina fonetică şi morfologică românească.

Din Prefaţa (Predoslovia)[3] *Noului Testament de la Bălgrad* se desprind două idei majore: unitatea neamului românesc din toate ţinuturile şi necesitatea acceptării unei singure limbi literare pentru toţi românii. Totodată, românii s-au simţit uniţi şi au trăit ca atare prin folosirea unei limbi unice, conturându-li-se conştiinţa unităţii. „*Aciasta încă vă rugăm să luaţi aminte că rumânii nu grăescu în toate ţările într-un chip, încă neci într-o ţară toţi într-un chip; pentr-aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înţeleagă toţi grăind un lucru unii într-un chip, alţii într-alt chip: au veşmânt, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip. Bine ştim că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii umblă în toate ţărăle, aşia şi cuvintele acelea sunt bune carele le înţeleg toţi. Noi direpţ aceia ne-am silit, de încât am putut, să izvodim aşia cum să înţeleagă toţi, iar de nu vor înţeleage toţi nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii priîntr-alte ţări, de s-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăescu toţi într-un chip*." (*B.R.V.*, 1907: 169-170). Conştient de existenţa mai multor graiuri, autorul realizează o traducere clară, expresivă şi uşor accesibilă tuturor românilor.

Operă de mari proporţii pentru acea perioadă (944 pagini, format mare), cunoscută şi sub numele de Biblia lui Şerban Cantacuzino, Biblia de la Bucureşti (1688) reprezintă „*un monument literar, de limbă, dar în acelaşi timp şi un act editorial fără egal*". (Simionescu şi Buluţă, 1981: 57).

---

[3] Este vorba de cea de a doua predoslovie referitoare la crearea unei limbi literare unitare, pe care să o înţeleagă toţi românii. Prima predoslovie era una protocolară în care se aduceau mulţumiri principelui Gheorghe Rakoczy I din partea lui Simion Ştefan. A se vedea I. Bianu şi N. Hodoş, *B.R.V.*, tom. I, pp. 165 – 170.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Traducerea acestei prime ediţii integrale a Sfintei Scripturi în limba română a fost rezultatul muncii mai multor cărturari români din cele trei provincii româneşti, după cum rezultă chiar din prefaţa lucrării: „*La tâlcuirea acestei Sfinte Scripturi făcând multă nevoinţă şi destulă cheltuială, despre o parte puind dascăli ştiuţi foarte den limba elinească, pe prea înţeleptul cel dentru dascăli ales şi arhiereu Ghermano Nisis, şi după petreacerea lui, pre alţii, care s-au întâmplat, şi despre altă parte, ai noştri, oameni ai locului, nu numai învăţaţi întru a noastră limbă, ce şi de limba elinească având ştiinţă ca să o tălmăcească, carii luând lumină şi dentr-alte izvoade vechi şi alăturându-se cu cel elinesc al celor 70 de dascăli, cu vrearea lui Dumnezău o au săvârşit, precum se veade*."[4] Acestei menţiuni meritã adăugat faptul că textul Noului Testament l-a avut la bază pe cel de la Bălgrad din anul 1648, iar în ceea ce priveşte cărţile Vechiului Testament, au fost utilizate diverse traduceri în manuscris precum cea a lui Nicolae Milescu, din anii 1661 – 1664, sau o traducere îndreptată de către mitropolitul Dosoftei al Moldovei. (Toma, 1995: 215-242). Din aceste motive, Biblia de la Bucureşti constituie expresia deplină a unităţii de limbă şi neam românesc, reprezentând încununarea eforturilor depuse de către diverşi cărturari din cele trei Ţări Române şi contribuind efectiv la formarea unei limbi literare româneşti. Răspândindu-se în toate ţinuturile locuite de români, ea a contribuit la afirmarea conştiinţei de neam, precum şi a unităţii de limbă şi credinţă.

Oscilând între tradiţie şi noutate, textul evanghelic atinsese, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, un stadiu semnificativ al evoluţiei sale, în consonanţă cu procesul de modernizare a limbajului biblic românesc.

Biblia de la Sibiu (1856 – 1858), apărută sub coordonarea mitropolitului Andrei Şaguna (1808 – 1873), avea la bază textele Noului Testament de la Bălgrad, ale Bibliei de la Bucureşti, precum şi ediţiile de la Blaj (1795), Buzău (1854 – 1856), confruntate cu textul în limba greacă al ediţiei de la Atena (1843) a Septuagintei. În studiul introductiv, intitulat *Cunoştinţe folositoare despre Sfânta Scriptură*, Şaguna arăta aportul Noului Testament de la Bălgrad şi al Bibliei de la Bucureşti în procesul formării şi uniformizării limbii literare româneşti. (Crăciunescu, 1909: 440 – 457).

Cartea liturgică şi literatura patristică – elemente de promovare a limbii române

[4] https://ro.orthodoxwiki.org/Biblia_de_la_Bucure%C8%99ti_(1688). (accesat în data de 12 noiembrie 2018). Vezi şi *Biblia adecă Dumnnezăiască Scriptură ale celei Vechi şi ale celei Noao Leage,* Bucureşti, 1688, p. 933, accesibil, în format pdf, la următorul link, accesat în data de 12 noiembrie 2018: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/Desktop/Biblia_ Bucuresti_1688.pdf.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Considerat principala carte bisericească de ritual, care aparţine celor mai vechi texte creştine de slujbă, *Liturghierul* (gr. λειτουργικόν) cuprinde rânduielile Sfintelor Liturghii ale ritului bizantin, care se oficiază de către arhiereii şi preoţii ortodocşi, în duminicile de peste an şi în sărbători: *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur* (cea mai des săvârşită), *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare* (se săvârşeşte de zece ori pe an) şi *Liturghia Darurilor mai înainte sfinţite sau a Sfântului Grigorie Dialogul* (săvârşită în Postul Paştelui), având unele precizări asupra modului şi a timpului săvârşirii lor, la care se adaugă textele şi cântările slujbelor premergătoare, precum şi rugăciuni la diverse trebuinţe.

În secolul al XV-lea au fost copiate câteva liturghiere slavone, având ornamente bogate, printre care cel de la Feleacu, din anul 1481 (BCU Cluj, *Ms.* 4745) şi cel scris în 1492 de ieromonahul Ghervasie de la Mănăstirea Putna, ajuns în posesia mitropolitului Teofil al Ardealului (1692-1697).[5]

Primul *Liturghier* tipărit în limba română, în anul 1570, la Braşov, îi aparţine diaconului Coresi.[6] Descoperit şi descris pentru prima oară abia în anul 1927 (Sulică, 1927: 6-38), singurul exemplar care se mai păstrează la Biblioteca Mitropoliei Ardealului din Sibiu, cuprinde numai *Rânduiala dumnezeieştii Proscomidii* şi *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*. Apariţia cărţii s-a datorat intensificării propagandei calvine în Transilvania, prin care li se impunea preoţilor români, încă din anul 1567, „*să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu, curat şi drept, în limba lor adevărată, românească, spre edificarea obştii*". (Hurmuzaki, 1911: 626). Rolul de a definitiva procesul de introducere definitiv limba română în cult i-a revenit mitropolitului Antim Ivireanul, creatorul limbii noastre liturgice, care a publicat o nouă versiune a *Liturghierului* în limba română, prin care „*slavona era gonită din ultimul ei adăpost*". (Iorga, 1966: 85).

Ediţia îngrijită de mitropolitul Veniamin Costache şi publicată la Iaşi, în anul 1818[7], marchează ultima fază în desăvârşirea acestui prototip al *Liturghierului* (Vintilescu, 1972: 48 şi Auner, 1908: 731-769) sub aspectul stabilirii textului de bază, existent îndeaproape până astăzi. Cărturarul moldovean a restructurat discursul liturgic, realizând o modernizare masivă sub aspect lexical. (Porcescu, 1967: 165–174). Pornind de la constatarea că în editările anterioare s-au strecurat „*nu puţine sminteale în cuvinte*", a supus textul unei revizii radicale, printr-o colaţionare cu sursele primare, după cum declară în prefaţă: „*…şi am alăturat izvodul acel vechiu cu acel elino-grecesc şi slaveno-rusesc şi am văzut multă nepotrivire pre la multe locuri, atât în cuvinte, cât şi în învăţăturile ce sânt*

---

[5] BAR Cluj, *Ms.* 2. Vezi Al. Mareş, *O traducere în limba română din jurul anului 1100?*, în *Contemporanul*, nr. 20 (1853), 14 mai 1982, p. 10; Idem, *Scriere*, pp. 33–34.

[6] Editat iniţial de Spiridon Cândea în *MA*, V, 1960, nr. 1–2, pp. 70–92, textul a fost restituit filologic şi comentat de Al. Mareş, la Editura Academiei Române, în anul 1969.

[7] ***Liturghiile Sfinţilor ierarhi Ioan Hrisostomul, Vasilie cel Mare şi Grigorie Dialog*, Iaşi, 1818.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

*aşezate printr-ins*a". Astfel, mitropolitul a pledat pentru înlocuirea, pe scară largă, a cuvintelor de origine slavă cu corespondentele lor de origine latină, precum *agneţ* cu *pâine*, *blagoslovit* cu *binecuvântat*, *cădire* cu *tămâiare*, *dveră* cu *uşă*, *molitvă* cu *rugăciune*, *prestol* cu *masă*, *vohod* cu *intrare* etc. Ideile sale privind *latinizarea* textului au fost amplificate în prefaţa-pastorală a noii ediţii a *Dumnezeieştilor Liturghii* din anul 1834.

Carte liturgică reprezentativă din cadrul cultului ortodox, *Mineiul* (gr. Μηναίον) cuprinde slujbele ţinute la praznicele împărăteşti, la sărbătorile sfinţilor cu prăznuire şi ale sfinţilor de fiecare zi, aranjate în ordine cronologică. Este descrisă slujba zilnică oficiată la Vecernie şi Utrenie, precum şi rânduiala sărbătorilor de peste an şi a celor şapte Laude din ajunul Naşterii Domnului şi al Bobotezei. Utilizat pe parcursul anului, împreună cu *Octoihul, Triodul* sau *Penticostarul, Mineiul* este alcătuit dintr-o parte imnografică, în care sunt cuprinse cântările de origine nescripturistică ale poeziei creştine apologetice (canoane, tropare sau stihiri, condace, icoase), alături de indicaţii tipiconale referitoare la caracterul slujbelor pe zile, şi o parte hagiografică, inserată după oda a şasea din slujba Utreniei, în care se relatează vieţile sfinţilor, legende despre biografia martirilor şi a asceţilor celebraţi, precum şi istoricul sărbătorii respective.

Prima serie completă de 12 Mineie a fost inaugurată prin ediţia de la Buzău în anul 1698, scoasă de ucenicul lui Dosoftei, episcopul tipograf Mitrofan. (Pavel, 2012: 81). O serie nouă de *Mineie* concepute în întregime în limba română, va vedea lumina tiparului la Râmnic, sub îngrijirea episcopilor Chesarie şi Filaret. Întâi a apărut *Mineiul* pe luna octombrie, în 1776, urmat de cel pe noiembrie, în 1778, iar în anul 1779 vor fi publicate cele pe lunile decembrie, ianuarie, februarie şi martie. Pentru restul lunilor (din aprilie până în septembrie), *Mineiele* vor fi editate în anul 1780 de către episcopul Filaret, succesorul lui Chesarie. (*Ibidem*). La o primă lectură se observă că limba Mineielor era unitară, utilizându-se cuvinte de largă circulaţie în fraze specifice limbajului liturgic răsăritean.

Mitropolitul Varlaam al Moldovei nu şi-a intitulat prima carte tipărită, apărută, în anul 1643, în tipografia de la Mănăstirea Sfinţii Trei Ierarhi din Iaşi, *Carte moldovenească de învăţătură*..., ci *Carte românească de învăţătură*..., cunoscută în mod curent sub numele de *Cazania lui Varlaam*, pe care domnul o prezenta drept *dar limbii româneşti*. Lucrare masivă, (1.012 pagini), cartea de învăţătură avea două părţi: prima cuprindea 54 de cazanii la duminicele de peste an, iar a doua, 21 de cazanii la praznicile împărăteşti şi ale sfinţilor. (Păcurariu, 2011: 105-106). Frumuseţea şi acurateţea limbajului folosit de către Varlaam au făcut ca textele să poată fi citite cu uşurinţă până astăzi. Circulaţia acesteia a fost una fără precedent în tot spaţiul locuit de români nu doar în cele trei Principate. În Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş s-au descoperit peste 400 de exemplare, ea contribuind atât la apărarea credinţei ortodoxe, cât şi la afirmarea conştiinţei

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

şi unităţii naţionale a românilor.[8] Astfel, Varlaam a contribuit la „*crearea naţiunii române creştine-ortodoxe prin cuvânt*” şi a creat o limbă literară românească „*din tezaurul cugetării divine şi din graiul ţăranului român*”. (Zamfirescu, 2007: 8).

Următoarea lucrare oferită românilor, în mod special preoţilor, a fost *Şapte Taine a Besearicii* (1644), un îndrumar extrem de necesar, ca şi celelalte care vor mai urma. Cea de a treia sa tipăritură, *Răspuns la Catehismul calvinesc* din anul 1645, se pare, la Mănăstirea Dealu (Rosetti, Pop, Pervain şi Piru, 1970: 345), avea să-l consacre pe Varlaam drept primul polemist în teologia românească, după cum, tot aşa, ar putea fi considerat primul traducător de literatură patristică în româneşte, opera ascetică *Leastviţa* (*Scara*) *Sfântului Ioan Sinaitul* (*Scărarul*, † 649), rodul muncii sale la Mănăstirea Secu (în jurul anului 1618), rămânând din păcate în manuscris. (Mihail, 1964: 1069-1083). Tot netipărit a rămas şi *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* din anul 1645.

Dacă mitropolitul Varlaam a tipărit doar cărţi de învăţătură pentru români, în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea situaţia se va schimba prin activitatea mitropolitului Dosoftei care a încercat să traducă singur câteva cărţi de slujbă în limba română. Prin lucrările sale precum *Psaltirea în versuri* (1673), *Preacinstitul Acatist şi Paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu...* (1673), *Dumnezăiasca Liturghie* (1679 şi 1683), ierarhul a urmărit să ofere preoţilor cele mai importante şi necesare cărţi de cult care să ajute la oficierea slujbelor în limba română.

Traducătorii, prefaţatorii şi tipografii şi-au manifestat crezul lor în luminarea neamului românesc prin cultură şi introducerea limbii române literare. În decursul timpului aceştia au evidenţiat rolul utilizării şi măreţia limbii române. Spre exemplu, în Predoslovia Pravilei de la Govora (1640) se menţiona: „*Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor; cu aceai cugetai şi eu robul domnului meu lui Is. Hs. să scot această carte, anume pravila pre limba românească, sfinţiilor voastre fraţi duhovnici români care sunteţi păstori oilor celor cuvântătoare ale turmei lui Hs.…*” (B.R.V., I: 108). Acelaşi lucru este evidenţiat şi în *Cuvânt împreună către toată semenţia românească* din *Cartea de învăţătură* a lui Varlaam (1643): „*Dîntru cât s-au îndurat Dumnezeu dintru mila sa de ne-au dăruit dăruim şi noi acest dar limbii româneşti, carte pre limba românească, întâi de laudă lui Dumnezeu, după aceea de învăţătură şi de folos sufletelor pravoslavnici. Să fie şi de puţin preş, iar voi să o primiţi nu ca lucru pământesc, ci ca un odor ceresc, şi prinsă cetind pre noi pomeniţi şi întru ruga voastră pre noi nu uitareţi şi fiţi sănătoşi… Cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înţelege cartea altei limbi, şi pentru lipsa dascălilor ş-a învăţăturei… .*” (*Ibidem*: 139-140).

Versificarea Psaltirii de către Mitropolitul Dosoftei se încadra într-un curent general din Apusul Europei, accentuat după reforma protestantă, când

[8] Vezi Florian Dudaş, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului şi Clujului, Cluj-Napoca, 1983.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

cântarea încerca să înalţe sufletele credincioşilor suplinind lipsa icoanei şi a liturghiei. Astfel, Dosoftei reprezintă prima persoană care a versificat Psalmii lui David într-o limbă naţională în cadrul Bisericii Ortodoxe, lucrarea sa fiind una originală, influenţată doar de poezia populară românească.

Privitor la opera în proză a mitropolitului Dosoftei aş vrea să amintesc *Viaţa şi petriaceria sveņţilor* (1682 – 1686), o compilaţie, în patru volume, după mai multe izvoare greceşti şi slavone. Lucrarea a circulat în toate provinciile româneşti, fiind instructivă pentru preoţi şi contribuind la întărirea sentimentelor religioase în rândul poporului. (Stan, 1945: 29-33).

Cert este faptul că Dosoftei a avut şi serioase preocupări patristice, mai ales după anul 1686, când a fost nevoit să trăiască la Jolkiev, în Polonia. A tradus în limba română patru capitole din *Expunerea credinţei ortodoxe* (Dogmatica) Sfântului Ioan Damaschin (Elian, 1967: 3), *Istorie bisericească şi privire mistică* a patriarhului Gherman al Constantinopolului, *Dialog împotriva ereziilor şi despre credinţa noastră* şi o *Culegere cu 40 de cuvântări* ale unor Sfinţi Părinţi. (Păcurariu, 2011: 125). Toate acestea mă determină să afirm, pe drept cuvânt, că mitropolitul moldovean a fost unul dintre cei mai mari cunoscători al literaturii patristice din vechea cultură română.

În decursul secolului al XVII-lea, Biserica Ortodoxă Română a cunoscut o perioadă de maximă înflorire datorită marilor ierarhi cărturari care au păstorit: Anastasie Crimca, Varlaam, Dosoftei (în Moldova), Luca Cipriotul, Teofil, Teodosie, Antim Ivireanul (în Ţara Românească) şi Ilie Iorest, Simion Ştefan, Sava Brancovici (în Ardeal). Prin implicarea lor, începe o adevărată *românizare* a slujbelor bisericeşti în declinul culturii slavone.

Cert este că în secolul al XVIII-lea exista toată literatura de specialitate teologică tipărită.

În loc de concluzii

Succinta prezentare făcută a reliefat câteva pârghii privitoare la importanţa traducerilor şi tipăriturilor în limba română pentru formarea conştiinţei naţionale şi cultivarea sentimentului unităţii de neam.

După cum se poate observa, prima dată au fost traduse, prelucrate şi tipărite acele lucrări care erau de maximă importanţă şi stringentă actualitate pentru nevoile culturale româneşti. Pe lângă cărţile religioase necesare efectuării serviciului divin în limba maternă au fost tipărite şi lucrări cu conţinut laic, din literatura universală (greacă şi romană), întrucât necesitatea unui progres era simţită în toate domeniile.

Cartea a îndeplinit un imens rol social, pătrunzând peste tot datorită limbii vii a poporului, utilizarea ei fiind nu numai în cult ci şi în şcoală (prin manuale, prefeţe, prelegeri etc.).

Chiar dacă s-a slujit foarte mult în limba slavonă, a existat dorinţa de a se introduce în cult limba română, vorbită de popor. Întrucât marea majoritate a

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

populaţiei româneşti nu cunoştea limba slavonă, preoţii au predicat dintotdeauna în limba română. Deşi cunoşteau limba slavă, nu o utilizau în raporturile cu credincioşii. Dacă astăzi limba română este uniformă în toate regiunile ţării, acest fapt se datorează demersurilor slujitorilor bisericii.

Indiferent de formarea lor iniţială, Diaconul Coresi, Filip Moldoveanul au fost promotori ai limbii române. Când au început tipăriturile în Moldova, s-a tipărit exclusiv în limba română.

Cartea bisericească a constituit un factor important ce a contribuit la formarea conştiinţei de unitate românească. După cum afirmam, Cazania lui Varlaam din anul 1643 a ajuns şi în Ardeal într-un număr de peste 400 de exemplare. Noul Testament de la Bălgrad, Biblia de la Bucureşti, Cele 12 Mineie de la Râmnic (1776-1780) vor fi reeditate la Buda, Neamţ şi Sibiu.

Mesajele transmise prin cartea tipărită au contribuit mult la formarea şi dezvoltarea conştiinţei naţionale, având în vedere faptul că promovarea unor idei a dus la constituirea şi desăvârşirea statului naţional român. Ideea de unitate politică a fost precedată de conştiinţa unităţii de neam şi de limbă existentă încă din secolul al XVII-lea în gândirea marilor cărturari umanişti.

Unitatea de neam, limbă în spaţiul românesc se observă şi din circulaţia cărţilor de cult şi teologice.

Biserica Ortodoxă Română a avut o contribuţie majoră la promovarea conştiinţei unităţii spirituale a neamului românesc. Ea a cultivat în sufletele credincioşilor români conştiinţa trează că au aceeaşi obârşie, acelaşi neam, aceeaşi limbă şi aceeaşi credinţă străbună.

Conştiinţa unităţii de neam a fost consolidată prin traducerea şi tipărirea cărţilor bisericeşti în limba română, punându-se astfel bazele limbii române literare.

În spaţiul românesc, tipăriturile au exprimat pe de o parte gradul de cultură, iar pe de altă parte dorinţa de progres a poporului român.

Chiar dacă s-a slujit foarte mult în limba slavonă, a existat dorinţa de a se introduce în cult limba română, vorbită de popor.

Preoţii au predicat dintotdeauna în limba română. Ei cunoşteau limba slavă, însă nu o utilizau în raporturile cu enoriaşii. Diaconul Coresi, Filip Moldoveanul sunt promotori ai limbii române. Dacă astăzi, limba este uniformă în toate regiunile ţării se datorează demersurilor slujitorilor bisericii. Când au început tipăriturile în Moldova, s-a tipărit exclusiv în limba română. În secolul al XVIII-lea exista toată literatura de specialitate teologică tipărită.

Conştiinţa unităţii din cele trei regiuni istorice româneşti a existat mereu, fiind accentuată prin circulaţia de carte scrisă în limba română. Odată cu apariţia tiparului în limba română, aceasta s-a desăvârşit şi nu s-a inventat, aşa cum le-ar plăcea unora să susţină.

Unitatea cultural-spirituală este consecinţa firească a unităţii ontologice a unui neam, chiar dacă diversitatea formaţiunilor politice din spaţiul românesc

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

părea uneori să contrazică acest fapt. Din modul în care au circulat cărţile de cult şi cele teologice se observă unitatea de neam şi limbă în spaţiul românesc intra şi extracarpatic.

Prin activităţile pastoral-misionare, clerul a cultivat sentimentul naţional al unităţii şi a pregătit unirea, independenţa şi neatârnarea Bisericii şi neamului nostru românesc.

Bibliografie:

Auner, Ch. (1908): *Les versions roumaines de la liturgie de saint Jean Chrysostome*, în *Χρυσοστομικά*, Roma, Libreria Pontificia di F. Pustet, 1908, pp. 731–769.

*** *Biblia adecă Dumnnezăiască Scriptură ale celei Vechi şi ale celei Noao Leage,* Bucureşti, 1688, 935 p., în format pdf, accesat în data de 12 noiembrie 2018, accesibil la următorul link: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/Desktop/Biblia_Bucuresti_1688.pdf

*** *Bibliografia românească veche* (B.R.V.), Vol. I (1508 – 1716), Bucureşti, 1903, 186 p.

Bădără, Doru (1998): *Tiparul românesc la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Editura Istros, 1998, 250 p.

Becleanu Iancu, Adela (1974): *Geneza culturologiei româneşti*, Iaşi, Editura Junimea, 1974, 269 p.

Bianu, Ioan şi Hodoş, Nerva (1907): *Bibliografia Românească Veche, 1508-1830* (*BRV*), Vol. I, Bucureşti, Atelierele Grafice „Socec & Co." Tipo Moldova, 1907, 1128 p.

Călinescu, George (1986): *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, Editura Minerva, 1986, 957 p.

Ciobanu, Ştefan (1992): *Istoria Literaturii Vechi*, Chişinău, Editura Hyperion, 1992, 701 p.

Crăciunescu, Pr. prof. Aurel (1909): *Mitropolitul Andrei Şaguna şi Sfânta Scriptură*, în *Revista Teologică*, an. 3, nr. 9-10, 1909, pp. 440 – 457.

Dudaş, Florian (1983): *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului si Clujului, 1983, 505p.

Duţu, Alexandru (1968): *Însemnări despre rolul cărţii în realizarea statului naţional român,* în *Revista bibliologică*, 1968, nr. 11, pp. 662-663.

Elian, Alexandru (1967): *Dosoftei poet laic*, în *Contemporanul*, nr. 21, 1967, p. 3.

Eminescu, Mihai (1989): *Timpul*, 14 august 1882, în *Opere*, Vol. XIII, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1989, pp. 168 – 169.

Ibidem (1989): „*Liber-cugetător, liberă cugetare*", *Timpul*, 2 februarie 1879, în *Opere*, Vol. X, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1989, p. 187.

Flaişer, Mariana (2010): *Notaţii privind limba română din însemnările de pe manuscrise şi cărţi religioase din Ţara Moldovei (sec. XVI – XIX)*, în *Text şi discurs religios,* vol. 2, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2010, pp. 127 – 132.

Floroaia, Mihai (2018): *L'idée de l'unité nationale dans le discours religieux à l'occasion de la Grande Union de 1918*, în *Text şi discurs religios,* Vol. 9, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2018, pp. 139-150.

Gafton, Alexandru (2010): *Biblia de la 1688. Aspecte ale traducerii*, în *Text şi discurs religios*, vol. 2, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2010, pp. 49-72.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Gheţie, Ion şi Mareş, Alexandru (1994): *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1994, 394 p.
Guia, Sorin (2005): *Ideea unităţii de limbă şi cultură românească în prefeţele lui Varlaam*, în *AUI*, secţiunea III, Lingvistică, tomul LI. *Studia linguistica et philologica in honorem Lucian Frâncu*, 2005, pp. 195-202.
Hurmuzaki, E. (1911): *Documente privitoare la istoria românilor*, Vol. XV, partea I, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & comp., 1911, 775 p.
Iorga, Nicolae (1966): *Istoria literaturii româneşti*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1966, 300 p.
Ivaşcu, George (1969): *Istoria literaturii române*, Vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, 630 p.
Leb, pr. prof. dr., Ioan-Vasile (2001): *Biserica în acţiune*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2001, 169 p.
Manea, Lăcrămioara (2007): *Carte românească veche (secolul al XVII – lea) în colecţiile institutului de cercetări eco-muzeale Tulcea. Consideraţii*, în *Romanoslavica*, XLII, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, 2007, pp. 221-246.
Mihail, pr., Paul (1964): *Leastviţa (Scara raiului). Traducerea lui Varlaam de la Secu într-o nouă redacţie*, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11 – 12, an. 82, 1964, pp. 1069 – 1083.
Mircea, Ion-Radu (1966): *Cel mai vechi manuscris miniat din Ţara Românească: Tetraevanghelul popii Nicodim (1404–1405)*, în *Romanoslavica,* XIII, 1966, pp. 203–221.
Moga, Valer (2000): *Lexicul religios în discursul elitelor politice româneşti din Transilvania anului 1918*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Vol. 14/I, 2000, pp. 239-252.
Moldoveanu, Ioan (2010): *Tiparul cărţilor de cult în limba română, Premisă a autocefaliei Bisericii ortodoxe române*, în *Autocefalie, libertate şi demnitate*, Bucureşti, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010, pp. 264-278;
Idem (2013): *Tipografiile vechi din Principatele române* în *Dicţionar de muzică bisericească românească*, Bucureşti, Editura Basilica, 2013, pp. 812-818.
****Molităvnic*, Bălgrad, 1689, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi glosar de Ana Dumitran, Alin-Mihai Gherman şi Dumitru A. Vanca, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009, 1086 p.
Oancea, Dorin (2014): *Niveluri de realitate ale cuvântului religios*, în *Text şi discurs religios*, Vol. 7, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2014, pp. 87 – 95.
Oltean, Vasile (1980): *Cartea românească din Şcheii Braşovului, factor de unitate naţională*, în *Valori Bibliofile din patrimoniul cultural naţional. Cercetare şi valorificare*, Vol. I, Muzeul Judeţean Vâlcea, 1980, pp. 180 – 186.
Idem (1985): *Începuturile învăţământului românesc în Şcheii Braşovului*, Braşov, 1985.
Pavel, Eugen (2012): *Arheologia textului*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012, 212 p.
Idem (2012): *Textul evanghelic în cultura română (încercare de sinteză)*, în *Limba Română*, LXI, 2012, nr. 1, pp. 26 – 37.
Păcurariu, pr. prof. dr., Mircea (2011): *Cultura teologică românească. Scurtă prezentare istorică*, Bucureşti, Editura Basilica, 2011, 311 p.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)

Idem (1994): *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., Vol. III, 1994, 606 p.
Plămădeală, dr., Antonie (1981): *Dascăli de cuget şi simţire românească*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., 1981, 547 p.
Poenaru, Daniela (1973): *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Târgovişte, Editura Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1973, 344 p.
Porcescu, Scarlat (1967): *Limba română literară în opera Mitropolitului Veniamin Costachi*, în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLIII, 1967, nr. 1–2, pp. 165–174.
*** *Predoslovii*, Antologie şi cuvânt înainte de Tudor Nedelcea, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1994, 253 p.
Rădulescu, Cornel (1975): *Primele traduceri româneşti ale cărţilor de ritual – sec. XVI-XVIII*, în *Glasul Bisericii*, nr. 3 – 4, 1975, pp. 349 – 354.
Râpă-Buicliu, Dan (2000): *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galaţi, Editura Alma, 2000, 248 p.
Rosetti, Al., Pop, M., Pervain, I şi Piru, Al. (1970): *Istoria Literaturii* române, Vol I, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 382 p.
Simionescu, Dan şi Buluţă, Gheorghe (1981): *Pagini din istoria cărţii româneşti*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1981, 190 p.
Simonescu, D., Petrescu, V. (1972): *Târgovişstea – vechi centru tipografic românesc*, Târgovişte, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1972, 133 p.
Spiridon, Elena (2011): *Elemente de gândire teoretică regăsite în prefeţele textelor traduse sau editate de mitropolitul Veniamin Costache. Problematica traductologică*, în *Text şi discurs religios*, Vol. 3, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2011, pp. 143 – 148.
Stan, Liviu (1945): *Sfinţi români*, Sibiu, 1945, 79 p.
Sulică, Nicolae (1927): *O nouă publicaţie românească din secolul al XVI-lea*: *Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Braşov în 1570*, în *Şoimii*, III, nr. 9 – 10, 1927, Târgu Mureş, pp. 6 – 38.
Toma, Stela (1995): *Biblia de la Bucureşti (1688) în conştiinţa culturală europeană,* în *Autocefalie, Patriarhie, Slujire sfântă,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., 1995, pp. 215 – 242.
Ţâra, Vasile (2018): *Cultura ecleziastică, făuritoare şi păstrătoare a unităţii de limbă şi de neam*, în *Text şi discurs religios*, Vol. 9, Iaşi, Editura Universităţii „ Alexandru Ioan Cuza", 2018, pp. 207 – 214.
Vasile, Vasile (2014): *Evoluţia psalmului ca gen muzical (II)*, în *Revista Muzica*, nr. 3, 2014, pp. 86-119.
Vlad, Ionel-Valentin (2017): *Stâlpii poporului român: credinţa şi limba*, în Christi, Aura (ed.), *Identitatea românească în preajma Centenarului Marii Uniri (1918-2018)*, Bucureşti, Editura Contemporanul, 2017, pp. 112-115.
Vintilescu, Petre (1972): *Liturghierul explicat*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., 1972, 384 p.
Zamfirescu, Dan (2007): Ziarul *Argeşul*, 6 sepetembrie 2007, p. 8.

BDD-A30052 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:18 UTC)